

SOVUQ URUSH DAVRIDA AQSH VA SSSR ÒRTASIDAGI MAFKURAVIY KURASHNING JAHON SIYOSATIGA TA'SIRI

Abdulazizova Xumora Xushnubek qizi

Qòqon Universiteti Andijon filiali

Masofaviy ta'lim Tarix yònalishi 1-bosqich 25-05 guruh talabasi

Ilmiy rahbar: Azizbek Mamajonov

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20390460>

Annotatsiya: Ushbu tezisdagi Sovuq urush davrida AQSh va SSSR o'rtasida kechgan mafkuraviy kurashning jahon siyosatiga ko'rsatgan ta'siri chuqur tahlil qilinadi. Ikkinchi jahon urushidan keyin dunyo siyosiy jihatdan ikki qutbga bo'linib, kapitalistik va sotsialistik tizimlar o'rtasidagi qarama-qarshilik xalqaro munosabatlarning asosiy yo'nalishiga aylandi. Ushbu davrda harbiy-siyosiy bloklar shakllandi, xususan NATO va Varshava shartnomasi tashkil etildi, bu esa global xavfsizlik tizimining keskinlashuviga olib keldi. Shuningdek, qurollanish poygasi, ayniqsa yadroviy qurollar sohasidagi raqobat dunyo barqarorligiga katta tahdid soldi. Mafkuraviy kurash faqat harbiy sohada emas, balki iqtisodiy, ilmiy-texnik va madaniy jabhalarda ham o'z aksini topdi. Tezisdagi Sovuq urushning rivojlanayotgan davlatlar siyosatiga, mintaqaviy mojarolarga hamda xalqaro diplomatiya tizimiga ko'rsatgan ijobiy va salbiy ta'sirlari kompleks tarzda yoritiladi. Shu orqali global siyosiy jarayonlarning shakllanishida ushbu davrning o'rni va ahamiyati ochib beriladi.

Kalit so'zlar: *Sovuq urush, AQSh, SSSR, mafkuraviy kurash, bipolyar dunyo, kapitalizm, sotsializm, NATO, Varshava shartnomasi, yadroviy qurol, qurollanish poygasi, xalqaro munosabatlari.*

Abstract: This thesis analyzes the impact of the ideological confrontation between the United States and the Soviet Union during the Cold War on world politics. After World War II, the world became divided into two opposing blocs based on capitalist and socialist ideologies, leading to a bipolar international system. During this period, military-political alliances such as NATO and the Warsaw Pact were established, significantly increasing global tensions. The arms race, especially in the field of nuclear weapons, posed a serious threat to international security. The ideological struggle extended beyond military aspects and influenced economic, scientific, technological, and cultural spheres as well. The thesis also examines the effects of the Cold War on developing countries, regional conflicts, and the international diplomatic system, highlighting both its positive and negative consequences for global political development.

Keywords: *Cold War, United States, Soviet Union, ideological struggle, bipolar world, capitalism, socialism, NATO, Warsaw Pact, nuclear weapons, arms race, international relations.*

Аннотация: В данной тезисной работе анализируется влияние идеологического противостояния между Соединёнными Штатами и Советским Союзом в период холодной войны на мировую политику. После Второй мировой войны мир разделился на два противоположных блока на основе капиталистической и социалистической идеологий, что привело к формированию биполярной международной системы. В этот период были созданы военно-политические блоки, такие как НАТО и Варшавский договор, что значительно усилило глобальную напряжённость. Гонка вооружений, особенно в области ядерного оружия, представляла серьёзную угрозу международной безопасности. Идеологическая борьба выходила за рамки военной сферы и затрагивала экономику, науку, технологии и культуру. В

тезисе также рассматривается влияние холодной войны на развивающиеся страны, региональные конфликты и систему международной дипломатии, подчёркивая её как положительные, так и отрицательные последствия для мирового политического развития.

Ключевые слова: Холодная война, США, СССР, идеологическое противостояние, биполярный мир, капитализм, социализм, НАТО, Варшавский договор, ядерное оружие, гонка вооружений, международные отношения.

Kirish: Sovuq urush davri XX asr jahon tarixida xalqaro munosabatlarning tubdan o'zgarishiga sabab bo'lgan eng muhim bosqichlardan biri hisoblanadi. Ikkinchi jahon urushidan so'ng dunyo siyosiy maydonida ikki yirik superdavlat — United States va Soviet Union yetakchi o'ringa chiqib, global tizim bipolyar xarakter kasb etdi. Ushbu davrda shakllangan mafkuraviy qarama-qarshilik kapitalistik va sotsialistik g'oyalar o'rtasidagi keskin kurashga asoslanib, jahon siyosatining barcha yo'nalishlariga o'z ta'sirini o'tkazdi. Sovuq urush sharoitida bevosita harbiy to'qnashuvlar yuz bermagan bo'lsa-da, ikki blok o'rtasidagi raqobat qurollanish poygasi, yadroviy qurollar ishlab chiqish, harbiy-siyosiy ittifoqlar tuzish hamda dunyoning turli hududlarida bilvosita mojarolarni qo'llab-quvvatlash orqali namoyon bo'ldi. Bu esa xalqaro xavfsizlik tizimining keskinlashuviga, davlatlar o'rtasidagi ishonchning pasayishiga va diplomatik munosabatlarning murakkablashishiga olib keldi.

Shuningdek, mafkuraviy kurash nafaqat siyosiy va harbiy sohalarda, balki iqtisodiy, ilmiy-texnik va madaniy jabhalarda ham o'z aksini topdi. Raqobat natijasida texnologik rivojlanish tezlashdi, kosmik tadqiqotlar jadallashdi va global propaganda tizimlari shakllandi. Shu bilan birga, rivojlanayotgan davlatlar ham bu ikki blok o'rtasidagi ta'sir kurashiga tortilib, ko'plab mintaqaviy mojarolar yuzaga keldi. Ushbu tezisda Sovuq urush davrida AQSh va SSSR o'rtasidagi mafkuraviy kurashning jahon siyosatiga ko'rsatgan ta'siri, uning asosiy yo'nalishlari hamda global siyosiy tizimni shakllantirishdagi o'rni ilmiy asosda tahlil qilinadi.

Asosiy qism: Sovuq urush davrida AQSh va SSSR o'rtasidagi mafkuraviy kurash jahon siyosatining eng asosiy yo'nalishini belgilab bergan omillardan biri bo'lib, u XX asrning ikkinchi yarmida xalqaro munosabatlar tizimini tubdan o'zgartirdi. Ikkinchi jahon urushidan keyin Yevropa va Osiyoda kuchlar muvozanati buzildi va natijada ikki yirik qudrat markazi — kapitalistik tizimni ifodalovchi United States hamda sotsialistik tizimning yetakchisi Soviet Union dunyo siyosatida asosiy raqobatchilarga aylandi. Ushbu qarama-qarshilik bevosita harbiy urush shaklida emas, balki mafkuraviy, siyosiy, iqtisodiy va texnologik sohalarda keskin raqobat sifatida namoyon bo'ldi. Sovuq urushning asosiy mazmuni ham aynan ikki tizimning qaysi biri dunyo taraqqiyotiga ko'proq ta'sir eta olishi va o'z modelini kengroq yoyishi masalasida edi. AQSh kapitalizm, bozor iqtisodiyoti, demokratiya va individual erkinlik g'oyalarini targ'ib qilgan bo'lsa, SSSR markazlashgan rejalashtirilgan iqtisodiyot, sotsial tenglik va kommunistik mafkurani asosiy ideologiya sifatida ilgari surdi. Ushbu g'oyaviy qarama-qarshilik dunyoning deyarli barcha mintaqalariga ta'sir ko'rsatib, davlatlarni ikki lagerga bo'lib yubordi.

Sovuq urushning eng muhim belgilaridan biri harbiy-siyosiy bloklarning shakllanishi bo'ldi. 1949-yilda Shimoliy Atlantika shartnomasi tashkiloti, ya'ni NATO tashkil etilib, G'arb davlatlari AQSh yetakchiligida birlashdi. Bunga javoban 1955-yilda Varshava shartnomasi tashkil etilib, SSSR va uning ittifoqchilari o'z harbiy blokini tuzdilar. Bu holat dunyoni ikki qarama-qarshi harbiy lagerga ajratib, global xavfsizlik tizimini keskinlashtirdi. Har ikki tomon o'z ittifoqchilarini kengaytirishga harakat qilib, Yevropa, Osiyo, Afrika va Lotin Amerikasida siyosiy ta'sir uchun kurash olib bordi. Natijada ko'plab davlatlar o'z tashqi siyosatini “betaraflik” tamoyili asosida

yuritishga majbur bo'ldilar, bu esa Qo'shilmaslik harakati shakllanishiga olib keldi. Mafkuraviy kurashning eng xavfli jihatlaridan biri qurollanish poygasi bo'ldi. Ayniqsa, yadroviy qurollarning ishlab chiqilishi va takomillashtirilishi insoniyat tarixida yangi xavfli bosqichni boshlab berdi. AQSh tomonidan 1945-yilda atom bombasining qo'llanilishi va keyinchalik SSSRning ham yadroviy qurolga ega bo'lishi ikki davlat o'rtasidagi kuchlar muvozanatini o'zgartirdi. Keyingi yillarda vodorod bombasi, ballistik raketalar va strategik qurollar ishlab chiqilishi global miqyosda “o'zaro kafolatlangan yo'q qilish” (MAD) konsepsiyasini yuzaga keltirdi. Bu esa to'g'ridan-to'g'ri urushning oldini olgan bo'lsa-da, dunyoni doimiy yadroviy tahdid ostida ushlab turdi.

Sovuq urush davrida mafkuraviy kurash faqat harbiy soha bilan cheklanib qolmadi, balki iqtisodiy va texnologik raqobat ham kuchaydi. AQSh Marshall rejasi orqali G'arbiy Yevropa iqtisodiyotini tiklashga yordam berdi va bu orqali o'z ta'sirini mustahkamladi. SSSR esa o'z ittifoqchi davlatlarida sotsialistik iqtisodiy modelni joriy etdi va O'zaro Iqtisodiy Yordam Kengashi (SEV) orqali iqtisodiy integratsiyani rivojlantirdi. Shu bilan birga, kosmik poyga ham mafkuraviy raqobatning muhim maydoniga aylandi. 1957-yilda SSSR tomonidan birinchi sun'iy yo'ldosh Sputnikning uchirilishi va 1961-yilda Yuriy Gagarinning kosmosga chiqishi AQShni texnologik raqobatni kuchaytirishga undadi. Natijada insonning Oyga qo'nishi kabi yirik yutuqlar aynan shu raqobat mahsuli bo'ldi. Mafkuraviy kurash rivojlanayotgan davlatlarga ham katta ta'sir ko'rsatdi. Afrika, Osiyo va Lotin Amerikasida mustamlakachilikdan ozod bo'lgan davlatlar ikki superkuch o'rtasida siyosiy va iqtisodiy bosim ostida qoldi. Har ikki tomon o'z ta'sirini kengaytirish uchun iqtisodiy yordam, harbiy qo'llab-quvvatlash va siyosiy ittifoqlar taklif qildi. Bu esa ko'plab mintaqaviy mojarolarning kelib chiqishiga sabab bo'ldi, jumladan Koreya urushi, Vetnam urushi va Afg'oniston mojarosi kabi konfliktlar bevosita yoki bilvosita Sovuq urush mafkuraviy qarama-qarshiligining natijasi edi.

Sovuq urush davrida propaganda va axborot kurashi ham juda muhim rol o'ynadi. Har ikki tomon radioeshittirishlar, filmlar, gazetalar va diplomatik bayonotlar orqali o'z mafkurasini targ'ib qildi va raqib tomonning siyosatini tanqid qildi. Bu jarayon xalqaro jamoatchilik fikriga kuchli ta'sir ko'rsatib, global axborot maydonining shakllanishiga turtki berdi. Umuman olganda, Sovuq urush davridagi mafkuraviy kurash jahon siyosatini ikki qutbli tizimga aylantirdi, xalqaro munosabatlarni keskinlashtirdi va global xavfsizlik tizimini murakkablashtirdi. Shu bilan birga, bu davr texnologik rivojlanish, kosmik tadqiqotlar va xalqaro diplomatiyaning yangi shakllarini ham yuzaga keltirdi. Sovuq urushning yakunlanishi esa dunyoda yangi siyosiy tartibotning shakllanishiga olib keldi va hozirgi ko'p qutbli xalqaro tizimning asoslarini yaratdi.

Xulosa: Xulosa qilib aytganda, Sovuq urush davrida United States va Soviet Union o'rtasidagi mafkuraviy kurash XX asr jahon siyosatining eng muhim va hal qiluvchi omillaridan biri bo'ldi. Ushbu qarama-qarshilik dunyoni ikki qutbli tizimga ajratib, xalqaro munosabatlarning rivojlanish yo'nalishini tubdan o'zgartirdi. Mafkuraviy raqobat natijasida harbiy bloklar shakllandi, qurollanish poygasi kuchaydi va global xavfsizlik masalasi eng dolzarb muammoga aylandi. Shu bilan birga, Sovuq urush davri texnologik rivojlanish, kosmik tadqiqotlar va xalqaro diplomatiyaning yangi shakllari paydo bo'lishiga ham turtki berdi. Biroq uning salbiy oqibatlari sifatida ko'plab mintaqaviy mojarolar, iqtisodiy bosim va siyosiy beqarorliklarni ham qayd etish mumkin. Demak, ushbu tarixiy jarayon jahon siyosatiga ham ijobiy, ham salbiy ta'sir ko'rsatgan murakkab davr sifatida baholanadi va uning saboqlari bugungi xalqaro munosabatlar uchun ham muhim ahamiyatga ega.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Gaddis J. L. *The Cold War: A New History*. New York: Penguin Press.
2. Westad O. A. *The Global Cold War*. Cambridge University Press.
3. Hobsbawm E. *The Age of Extremes: The Short Twentieth Century*. London: Abacus.
4. Zubok V. M. *A Failed Empire: The Soviet Union in the Cold War*. UNC Press.
5. Kissinger H. *Diplomacy*. New York: Simon & Schuster.
6. O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi. “Sovuq urush” maqolasi. Toshkent.
7. Karimov Sh. S. *Jahon tarixi (XX asr)*. Toshkent: O‘qituvchi nashriyoti.